

Geneze prvotiny Jiřího Koláře a národně politická poezie
Jakub Říha

Debut Jiřího Koláře *Křestný list* vyšel na podzim 1941 jako devátý svazek Petrovy edice První knížky, redigované Františkem Halasem. Sbírka nebyla kritikou kladně přijata (výjimkami byli Jindřich Chalupecký a zčásti Karel Bodlák).¹ Úvodní cyklus sbírky, nazvaný „Přespolní dělník“, zařadil Kolář do výboru *Náhodný svědek* (1964).² V úplnosti vyšel *Křestný list* posléze v prvním svazku Kolářova Díla, edičně připraveném Vladimírem Karfíkem.

Z pohledu literární historie stál *Křestný list* na okraji zájmu. Necháme-li stranou spíše esejistické a přehledové práce Jana Grossmana, Jindřicha Chalupeckého (cenná pro osobní podíl autora na vzniku sbírky) a Vladimíra Karfíka, důkladněji se zabýval *Křestným listem* pouze Miroslav Červenka.³

V žádném z uvedených vydání ani v žádné ze jmenovaných prací není zmíněno, že do vydání *Křestného listu* v roce 1941 zasáhla cenzura a patrně podstatně pozměnila podobu sbírky. Tuto z textologického i literárněhistorického hlediska zásadní informaci obsahuje úryvek z Kolářova proslovu otiskovaný v roce 1966 v *Sešitech pro mladou literaturu* (v perexu je text označen „z průvodního slova k autorskému večeru ‚Město každý den‘ v pražské Viole“):

S mou první sbírkou to bylo celkem jednoduché. Poslal jsem ji Halasovi, Halas tenkrát seděl v Orbisu, zavolal si mě a řekl, že se mu líbí. Poslal ji na cenzuru, vrátili mu ji přeškrtanou, Halas si mě pozval do bytu, udělali jsme novou redakci, no a knížka asi za půl roku vyšla.⁴

Toto zjištění pochopitelně vyvolává řadu otázek. Pro účely této případové studie je rozdělme do tří okruhů: 1) otázka původní podoby *Křestného listu*; 2) otázka povahy cenzurního zásahu a jeho příčin; 3) otázka vlivu cenzurního zásahu na recepci Kolářova díla, ať už jeho prvotiny, nebo díla jakožto celku.

1) Jan Pilař: „Bludné cesty v poezii“, *Venkov* 36, 1941, č. 233, 3. 10., s. 6; Jan Kopecký: „První knížka“, *Lidové noviny* 49, 1941, č. 508, 5. 10., ranní vyd. (příloha) s. 4; P. B. [= Pavel Bojar]: „Jiří Kolář: Křestný list“, *Studentský časopis* 21, 1941, č. 4, s. 120–121; Jaroslav Červinka: „Tři První knížky“, *Řád* 8, 1942, č. 2, s. 99–100; Václav Černý: „Co se mi zdá chybět...“, *Kritický měsíčník* 5, 1942, č. 1, s. 26–29; Chal. [= Jindřich Chalupecký]: „Noví básníci“, *Volné směry* 37, 1941/1942, č. 3, s. 86, č. 4, s. 116; Karel Bodlák: „Lyrika nejmladší vrstvy“, in Kamil Bednář a kol.: *Výbor z prací a překladů mladých autorů (z okruhu Stromu)*, Soběslav, Šmíd a spol. 1943, s. 27–49.

2) Jiří Kolář: *Náhodný svědek. Výbor z díla. Verše z let 1937–1947*, Praha, Mladá fronta 1964; *Křestný list* na s. 9–17. Zde doplněna datace sbírky 1937–1939.

3) Jan Grossman: „Horečná bdělost Jiřího Koláře“, in J. Kolář: *Náhodný svědek*, cit. dílo, s. 185–198; Jindřich Chalupecký: „Příběh Jiřího Koláře“, in týž: *Na hranicích umění. Několik příběhů*, Praha, Prostor – Arkýř 1990, s. 40–69; Miroslav Červenka: „První čtyři sbírky Jiřího Koláře“, in týž: *Styl a význam. Studie o básnících*, Praha, Československý spisovatel 1991, s. 135–191; Vladimír Karfík: *Jiří Kolář*, Praha, Český spisovatel 1994.

4) Jiří Kolář: „S mou první sbírkou to bylo celkem jednoduché...“, *Sešity pro mladou literaturu* 1, 1966, č. 3, s. 11.

Při pokusu zodpovědět tyto otázky se můžeme opřít o textové prameny a dokumenty, ke kterým dosavadní badatelé neměli přístup nebo je nevyužili: především o Kolářův raný autograf, dále o strojopisnou složku veršů z období *Křestného listu* (zachovanou ve fondu Jindřicha Chalupeckého) a Kolářovu korespondenci s Františkem Halasem, Jindřichem Chalupeckým a Kamilem Bednářem.

Geneze *Křestného listu*, cenzurní zásah a korespondence

O svém seznámení s Halasem píše Kolář ve vlastním životopisu (tvořícím součást vyšetřovacího spisu StB z roku 1953) následovně:

V té době jsem měl tolik napsaných básní, že jsem si troufal je poslat básníku **Františku H<I>alasovi**, který vydával v naklad. Petr v Praze edici začínajících autorů nazvanou První knížky. Halas moji knihu vlídně přijal a po roce ji také vydal, to bylo v září r. 1941.⁵

Dochovaná korespondence však zachycuje ještě Kolářův předchozí, neúspěšný pokus uplatnit u Halase vlastní sbírku. V Kolářově pozůstalosti se zachovala Halasova zamítavá odpověď týkající se blíže neurčeného rukopisu:

Vážený pane,
vracím Vám Váš rukopis. Líbí se mi na něm jeho snaha o nový výraz, ale je to zatím všechno příliš křečovitě a je tam také mnoho idejí, které nejsou dostatečně zbásněné. Nechal jste se snad příliš svést surrealistickými manifesty. Ale krása některých Vašich obrazů dokazuje, že to půjde, když se zbavíte zbytečné přítěže.
Přijdete-li někdy do Prahy, navštivte mne.
S pozdravem
F. Halas⁶

Dopis je napsán na hlavičkovém papíru nakladatelství Václava Petra a datován 7. listopadu 1937. Z datace a z Halasovy charakteristiky usuzujeme, že šlo o některou z Kolářových raných prací, napsaných v okouzlení surrealismem, a že Kolář již v roce 1937 usiloval o její vydání v edici První knížky.⁷ Je málo pravděpodobné, že by Kolář Halasovi býval nabízel několikasetstránkový „román“ *Rudý havran* (dokončení ve strojopisu datováno 24. dubna 1936) – navíc Halas v pozdějším dopisu odkazuje k původní zásilce jako

5) Markéta Holanová (ed.): „Zatčení Jiřího Koláře v roce 1953 – edice dokumentů“, *Česká literatura* 61, 2013, č. 4, s. 560–579, zde s. 566, vyznačení přepsané litery přebíráme z citované edice. Obdobně seznámení popisuje Chalupecký: „Setkal jsem se s Jiřím Kolářem v druhém roce poslední války. Přijel do Prahy s útlým rukopisem souboru veršů za básníkem Františkem Halasem, který tehdy redigoval v nakladatelství Václava Petra knihovničku debutů, První knížky. František se Kolářových veršů hned ujal a nadto se pokusil Koláře, který žil v provincii a v Praze nikoho neznal, uvést do literární společnosti.“ – J. Chalupecký: „Příběh Jiřího Koláře“, cit. dílo, s. 40.

6) Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi 7. 11. 1936.

7) Spojovacím článkem – pokud nějaký byl a Kolář se neobrátil na Halase bez zprostředkování – by v tomto případě mohl být Lumír Čivrný, se kterým se Kolář seznámil na půdě pražského Bloku a kterému v roce 1938 vyšla v edici První knížky sbírka *Hlavice sloupů* (Lumír Čivrný: *Hlavice sloupů. Básně*, Praha, Václav Petr 1938).

k „veršům“; mohlo tedy jít o dnes neznámý text z daného období nebo o část vznikajícího cyklu *Nový don Quijote* (rukopis dokončen nejdříve koncem roku 1938).

Po tomto prvním pokusu následoval – datace je nejasná, zřejmě konec roku 1939 – pokus druhý. Zachovala se Halasova reakce:

Milý pane Koláři,

už když jsem dostal tehda poprvé Vaše verše, byl jsem si jist „že se něco rodí“! Tyto mně přesvědčují naplno. Fakt je, že jste básník, a to ostatní, co ještě nemáte, to se dostaví časem a učením a zmáháním. Máte dáno to, co je jediným lénem básníka. Fantazii. Těžko o tom všem psát. Nepřicházíte někdy do Prahy? Rád bych si s Váma poseděl a o všem popovídal. Tak napište, je-li to možná. Těší se na odpověď

Váš Halas⁸

Následně se mezi oběma básníky rozvíjí soustavná korespondence a Kolář začíná za Halasem dojíždět do Prahy. S ohledem na předmět naší studie je podstatné, že první měsíce roku 1940 znamenají zahájení práce na Kolářově prvotině.⁹ Seznámení s Halasem a vytrvalé povzbuzování z jeho strany intenzifikovalo Kolářovo tvůrčí nasazení a korespondence z roku 1940 je plná zmínek o zásilkách veršů.¹⁰ Zmínka o chystané knize se poprvé objevuje na Halasově dopisnici datované 28. června 1940:

Děkuju za verše. Hledte si to dát nějak dohromady, jak sám byste si knížku představoval. [...]

Vaše verše pronikají a je už několik lidí, kterých si vážím, kteří na Vaši knížku se už těší.¹¹

V srpnu 1940 zasílá Kolář Halasovi „verše seřazené, jak jste si přál, opět v tak známé nemožné úpravě“.¹² V následujícím Halasově nedatovaném dopisu je vedle kladného hodnocení výsledného tvaru rozhodnuto o odkladu vydání sbírky na jaro 1941:

Milý Jiří K.,

teprve teď jsem se dostal k Vaším veršům. Tentýž silný dojem! Na podzim se už nedá nic dělat, ale na jaře to pustíme do světa. Taky si myslím, že to „přezimování“ jim neuškodí, že místy ještě zezlátnou a zvoňavěji. Kde, to poznáte sám. Méně křiku a více zaoblení jak hlasu, tak vidění a citu. Přijďte, sedneme si nad ně a zakouříme u slov. Tak z toho budeme mít víc.¹³

8) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi, b. d.

9) Není zřejmé, v jaké fázi sbírka získala titul *Křestný list*. Na základě Chalupeckého vzpomínky (v mnohém nepřesné) usuzujeme, že poměrně pozdě a že jeho autorem je Halas: „Brzy jsme se u Halase sešli a dali se rovnou všichni tři do sestavování Kolářovy první sbírky. Název jí dal Halas: *Křestný list*.“ – J. Chalupecký: „Příběh Jiřího Koláře“, cit. dílo, s. 40. Z tohoto důvodu neodkazujeme ke vznikající sbírce jakožto ke *Křestnému listu*. Toto označení si vyhrazujeme pro knižní vydání.

10) Koncem roku 1940 sám Kolář rekapituluje: „co jsem toho za rok nazvracel“, cit. dle M. Červenka: „První čtyři sbírky Jiřího Koláře“, cit. dílo, s. 184.

11) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi 28. 6. 1940.

12) Moravská zemská knihovna (MZK), oddělení dějin literatury, František Halas, č. 11/90, Jiří Kolář Františku Halasovi 18. 8. 1940.

13) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi, b. d.

Podoba sbírky se v následujících měsících patrně ještě dotvářela. V korespondenci se jako téma vrací v březnu 1941. Zmiňuje ji s odvoláním na Halase i tehdejší redaktor nakladatelství Kamil Bednář v dopisu z 12. března 1941 („Co nejdřív půjde Vaše knížka do tisku, jen co nám ji F. H. dá.“)¹⁴ a rovněž Halas v nedatovaném dopisu z téže doby: „Knižku tento týden dám Petrovi a už to pojede. Musíte pak dát korekturu nějakému gramatykářovi, aby tam nebyly chyby. To víte, já se v tom tak nevyznám.“¹⁵

V té době vstupuje do „příběhu“ Kolářovy prvotiny další aktér: Halas zasílá rukopis Kolářových básní Jindřichu Chalupeckému a ten vzápětí Koláře kontaktuje (dopis z 9. března):

Milý pane Koláři,

laskavost p. Halase mi umožnila, abych si přečetl rukopis Vaší knížky. Bude mít asi nesnadnou pozici; přál bych Vám i české poezii, abyste tuto pozici vydržel.

Rád bych otiskl ve sborníku *Život*, jehož část má být věnována mladému umění, dvě z Vašich básní: onu počínající „Povídám stará ta holka se nám nevdá“ a onu „Zpropadeně Meluzíno“.

Prosím Vás, abyste svolil k této publikaci a laskavě udal, pod jakými názvy mají být uveřejněny; obě jsou částmi cyklu a o první ani nevím (rukopis, který jsem měl v ruce, nebyl asi úplný), jaký má ten cyklus nadpis.

Těším se, že mi budete moci brzo odpovědět, a zdravím Vás.

Jindřich Chalupecký¹⁶

Z dopisu vyplývá, že Chalupecký pravděpodobně nedostal kompletní rukopis *Křestného listu* tak, jak byl připraven pro cenzuru. Je nejasné, zda z žádosti o svolení k časopiseckému otištění básní *Povídám stará ta holka se nám nevdá...* (v *Křestném listu* s titulem *Balada*) a *Zpropadeně Meluzíno...* lze vyvodit, že básně nebyly součástí rukopisu odeslaného k cenzuře, nebo zda jde o Chalupeckého neznalost složení sbírky. Přikláníme se spíše k druhé možnosti: nevidíme důvod, proč by básně, v době dohotovení sbírky zjevně dokončené, nebyly do sbírky zařazeny. Z dopisu se rovněž zdá vyplývat, že báseň *Povídám stará ta holka se nám nevdá...* původně postrádala titul a byla součástí většího cyklu (srov. Chalupeckého dopisnici z 26. května 1941).

Krátce nato byl rukopis sbírky zaslán k cenzuře. Koláře o tom v nedatovaném dopisu informoval Halas: „Knižka Vaše je u cenzury, a tak na jaře ji ještě uhlídáte.“¹⁷ Počátkem dubna však Kolář dostává zprávu o masivním cenzurním zásahu:

Milý kamaráde,

to, co jsem čekal nejméně, stalo se. Z cenzury přišel Váš rukopis na polovinu seškrtný. Musíme to za každou cenu tedy zaplnit. Seberte po šuplících, co kde máte, a napište, kdy by

14) LA PNP, Jiří Kolář, Kamil Bednář Jiřímu Kolářovi 12. 3. 1941.

15) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi, b. d.

16) LA PNP, Jiří Kolář, Jindřich Chalupecký Jiřímu Kolářovi 9. 3. 1941. Běží o první vyměněný dopis a o symbolický počátek „básnické sekce“ pozdější Skupiny 42: zároveň s Kolářovou adresou posílá Halas Chalupeckému rovněž adresu Josefa Kainara a Lumíra Čivrného.

17) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi, b. d.

se Vám to hodilo přijet a dáme to nějak dohromady. Čekám na Vaši odpověď. Jenom pondělek se mi nehodí. Tiskne ruce Váš Halas¹⁸

Odpovědí je zřejmě Kolářův dopis z (úterý) 2. dubna 1941:

Drahý pane,
Váš poslední dopis mne poněkud zmátl
No co se dá dělat než smířit
Pokusím se něco připravit a prosím tuto sobotu bych k Vám přijel
Mohu hned odpoledne (ve 4 hodiny v Praze) abych Vám nemusel otravovat noc¹⁹

V Halasově reakci z 3. dubna je potvrzena (sobotní) schůzka za účasti Jindřicha Chaloupeckého a zmíněna možná účast Vladimíra Holana.²⁰ Na této schůzce byly s největší pravděpodobností nahrazeny cenzurou „seškrtané“ básně a aktualizovaná podoba sbírky následně zaslána k cenzurnímu řízení, to vše asi značně nakvap.

Opakované řízení trvalo zřejmě nezvykle dlouho, neboť počátkem května vyjadřují Halas i Bednář zneklidnění (Halasův nedatovaný dopis napsaný po 15. dubnu: „Vaši knížku nějak študují a ne a ne rukopis vrátit. Holt musíme čekat.“²¹ Bednářův dopis z 12. května: „Vaše knížka zatím stále vězí na vyšších místech a nevím, proč tak dlouho.“)²² V dopise ze 17. května už ale Bednář informuje Koláře o povolení sbírky a o nutnosti předložit korekturu i s rukopisem ještě jednou ke schválení:

Milý příteli,
rukopis Vám byl povolen a dnes jej posílám do tisku. Upozorňuji Vás však, že až obdržíte ob-
tahy prvních korektur, opravte je a vraťte je **nám**, nikoli tiskárně, a to i s **rukopisem**. Musíme
korekturu i rukopis předložit ještě jednou ke schválení.²³

Zhruba ze stejné doby pochází nedatovaný Halasův dopis:

18) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi, b. d.

19) MZK, oddělení dějin literatury, František Halas, č. 11/90, Jiří Kolář Františku Halasovi 2. 4. 1941.

20) Holana Kolářova raná tvorba zjevně zaujala. Z Halasova podnětu otiskl v květnu 1940 dvě Kolářovy básně (*Ten klaun a Otevři! Země...*) v *Programu D* 40, 1940, č. 6, s. 139. Halas o tom Koláře zpravil v předstihu někdy počátkem roku 1940. V Kolářově pozůstalosti se zachoval Holanův dopis z listopadu 1940, informující o neuskutečněném záměru publikovat v *Programu* další Kolářovy verše (Holan píše, že z otištění sešlo, protože byl nucen se zřítí místa).

21) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi, b. d.

22) LA PNP, Jiří Kolář, Kamil Bednář Jiřímu Kolářovi 12. 5. 1941.

23) LA PNP, Jiří Kolář, Kamil Bednář Jiřímu Kolářovi 17. 5. 1941. Od května 1940 bylo pravidlem zasílat k cenzuře rukopis ve dvou exemplářích, z nichž jeden (s cenzorskými poznámkami a škrty) se poté vracel spolu s kartáčovým obtahem na cenzuru. To cenzuře jednak umožňovalo kontrolu, jednak jí to dovolilo těsně před tiskem reagovat na případné aktuální změny politického a historického kontextu. Podrobněji pododdíl „Předběžná cenzura knih: ‘český’ a ‘německý’ program“, s. 933–941.

Milý kamaráde,

takže už jste „puštěn“. Snad víte. Ale jsem pro to, aby to vyšlo až na podzim. Teď na léto by to byla škoda, aby to prošlo bez patřičné odezvy.²⁴

Na tento Halasův dopis odpovídá Kolář koncem května: „Po Vašem dopise přišla korektura a ke všemu tak jak jste to poslal k cenzuře Vše co mi píšete je jen a jen v můj prospěch nemohu nesouhlasit.“²⁵

Poslední důležitou zmínku o cenzurním zásahu obsahuje Chalupeckého dopisnice ze stejné doby (26. května 1941):

Jako vysvětlení [cesty do Prahy, JŘ] by mu [nemocenskému kontrolorovi, JŘ] snad stačilo, že dáváte do tisku knížku. (K čemuž Vám upřímně blahopřeju – nečekal jsem, že to projde.) [...] Do toho *Života* – když ty vybrané budou v knížce – bude lépe dát některé z těch ostatních – po té malé potřebné úpravě (ekrazity atd.).²⁶

Pokud jde o cenzuru, je zajímavé Chalupeckého očekávání („nečekal jsem, že to projde“), které kontrastuje s očekáváním Halasovým („to, co jsem čekal nejméně“). Bohužel není zřejmé, na jakém základě byly tyto předpoklady konstruovány.²⁷ Z téhož hlediska je zajímavá Chalupeckého zmínka o „ekrazitech“. Ta zjevně odkazuje k básni *Otevři! Země...* k verši „Namlouvá ptákům ekrazit“. Z toho usuzujeme, že báseň měla být součástí *Křestného listu* a že (podle Chalupeckého) byla vyškrtnta cenzurou na základě přítomnosti uvedeného motivu. Použití plurálu buď odkazuje k následujícímu verši, obsahujícímu obdobný motiv („A květům dohazuje granát“), nebo obecně k vrstvě motivů vztahujících se k válečné skutečnosti. V závěru textu na dopisnici Chalupecký ještě zmiňuje Kainarův a svůj neúspěch u cenzury (patrně jde o Kainarovu sbírku *Dvůr chystanou* na jaře 1941 v nakladatelství Melantrich a Chalupeckého brožuru o Zdenku Rykrovi, která měla vyjít v nakladatelství Václava Petra).

Na základě korespondence dokážeme zrekonstruovat časový rámec vzniku Kolářovy prvotiny a některé jeho okolnosti, například seznam aktérů, kteří se na jejím utváření nějak a v některé fázi podíleli (Halas, Chalupecký, Bednář, snad i Holan). O vlastní podobě sbírky (složení, rozsah atd.) a jejích proměnách (ať už autorských, redakčních nebo vyvolaných cenzurou) se v korespondenci dozvídáme jen velmi málo (viz komentář k Chalupeckého dopisům). V tomto bodě je třeba obrátit pozornost k dochovaným textovým pramenům.

Dochované textové prameny *Křestného listu*

Při pokusu o rekonstrukci geneze *Křestného listu* a stanovení povahy cenzurního zásahu se můžeme opřít o dva textové prameny v dosavadním bádání nevyužité. Jde především

24) LA PNP, Jiří Kolář, František Halas Jiřímu Kolářovi, b. d.

25) MZK, oddělení dějin literatury, František Halas, č. 11/90, Jiří Kolář Františku Halasovi, b. d.

26) LA PNP, Jiří Kolář, Jindřich Chalupecký Jiřímu Kolářovi 26. 5. 1941.

27) V širším kontextu je podstatné, že k událostem spojeným s *Křestným listem* došlo v době, kdy se podstatně měnila cenzurní praxe (viz pododdíl „Dopady předběžné cenzury na českou literaturu“, s. 953–958). V takovém přechodném období mohou být očekávání rozkolísaná a mohou selhávat.

o rukopisný cyklus šestnácti básní (soukromá sbírka) a složku nadepsanou „Netištěné verše z doby *Křestného listu*“ obsahující šest básní (fond Jindřich Chalupecký, LA PNP).

Rukopis Jedná se o Kolářův autograf, čistopis, psaný zeleným inkoustem na listy formátu A4. Listy jsou sešité a vlepené do šedé obálky. Texty básní jsou psány na lichých stranách. Za listy s básněmi následuje neurčitý počet tiskopisů (česko-německé dodací listy). Rukopis je bez označení (titulní list, jméno autora aj.) a obsahuje dvě vrstvy zásahů: 1) opravy perem, Kolářovou rukou; drobné opravy jsou provedeny přímo do textu, u rozsáhlejších je upravené znění uvedeno na sudé stránce rukopisu; 2) ojedinělé vpisky tužkou; autorství je nejasné.

Rukopis obsahuje šestnáct básní číslovaných římskými číslicemi. Z toho básně č. III, IV, IX, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI přešly – některé s úpravami – do knižního vydání *Křestného listu*, zde je z nich složen úvodní cyklus „Přespolní dělník“ (básně jsou v jiném pořadí: IX, XI, II, XII, XIII, IV, XIV, XV, XVI). Zbylé básně (č. I, II, V, VI, VII, VIII, X) součástí *Křestného listu* nejsou.

Z hlediska geneze *Křestného listu* představuje autograf patrně velmi ranou fázi textu. Úvodní básně rukopisu ještě velmi úzce souvisejí s poetikou cyklu *Nový don Quijote*. Rovněž užití zeleného inkoustu situuje dokončení rukopisu nejpozději do první poloviny roku 1940 (zelený inkoust Kolář přestal používat přibližně v květnu 1940). Rukopis by mohl být oním „útlým svazečkem“ (svým rozsahem [šestnáct básní] je v porovnání s *Křestným listem* [třicet sedm básní] ani ne polovičním), se kterým se podle Chalupeckého Kolář obrátil na Halase na přelomu roku 1939 a 1940. Z rukopisu byl sestaven vstupní cyklus, který (název „Přespolní dělník“ svou perspektivou rovněž ukazuje k Halasovi jakožto k původci) se stal základem vznikající sbírky.

„Netištěné verše z doby *Křestného listu*“ Složka strojem nadepsaná: Jiří Kolář „Netištěné verše z doby *Křestného listu*“ je uložena ve fondu Jindřicha Chalupeckého v LA PNP (korespondence přijatá). Složka obsahuje strojopisy šesti básní na průklepovém papíru: 1) *Srdce! hlavní nádraží!...*, 2) *Sbohem v lójáku z hvězd...*, 3) *Albatros*, 4) *I (Zdravíčko jiríčko...)*, 5) *Jeseň*, 6) *ZIMA*; a rukopis (autograf) jedné z těchto básní (*Albatros*).

Strojopisné znění básně *Albatros* je přeškrtnuto červenou pastelkou a cizí rukou je připsáno „škrtnuto protektorátní cenzurou“. V rukopisu básně *Albatros* jsou cizí rukou provedeny úpravy, strojopisné znění tyto úpravy respektuje. U básně je uvedeno jméno autora, což by svědčilo o tom, že měla být otištěna samostatně a nikoli jako součást sbírky nebo jiného celku (v rukopisu jsou pod textem básně grafické značky, snad pokyny k sazbě). Báseň označená římskou číslicí *I (Zdravíčko jiríčko...)* je totožná s desátou básní rukopisu.²⁸

U zbývajících čtveřice básní nedokážeme s jistotou říci, zda byly v některé fázi součástí *Křestného listu*. Básně *Srdce! hlavní nádraží!...* a *Sbohem v lójáku z hvězd...* mají poetikou blízko k básním rukopisu, respektive k „jádru“ *Křestného listu*, jak je vyčlenil Miroslav Červenka (zhruba první polovina sbírky).²⁹ Diptych *Jeseň* a *ZIMA* se odlišuje téměř pra-

28) Rukopisný cyklus při přechodu do sbírky prošel zjevně rekompozicí. Přitom se patrně nejedná o důsledek cenzurního zákroku.

29) M. Červenka: „První čtyři sbírky Jiřího Koláře“, cit. dílo, s. 145.

videlným veršem, rýmem a strofickou organizací a má poetikou naopak blízko k básním druhé poloviny *Křestného listu*. Pro příslušnost obou básní ke sbírce mluví to, že s básněmi *Jaro* a *Léto* (obě v *Křestném listu*) by tvořily cyklus ročních období.

Cenzurní zásah v *Křestném listu*

Při snaze o rekonstrukci cenzurního zásahu v *Křestném listu* je základní problém v nedostatku dochovaných textových pramenů, jenž je zvláště citelný, pokud jde o rukopis zaslaný v březnu roku 1941 k cenzuře. Pokud bychom zobrazili historii textu jako úsečku, známe pouze její krajní body: raný rukopis a knižní vydání. Rukopis navíc představuje pouze část zamýšlené sbírky. Vedle toho je zde složka „Netištěné verše...“, již vzhledem k její heterogenní povaze a nejasnému vztahu k ostatním textovým pramenům můžeme využít pouze v omezené míře. Za těchto podmínek – posunujících následující pasáže do „spekulativního modu“ – se pokusíme na základě dochovaných textů a zmínek v korespondenci zkonstruovat hypotézu o povaze cenzurního zásahu v *Křestném listu* a jeho motivacích.

Jediná báseň, o které pozitivně víme, že byla postižena cenzurním zásahem, je ta s názvem *Albatros* ze složky „Netištěné verše...“:

Albatros

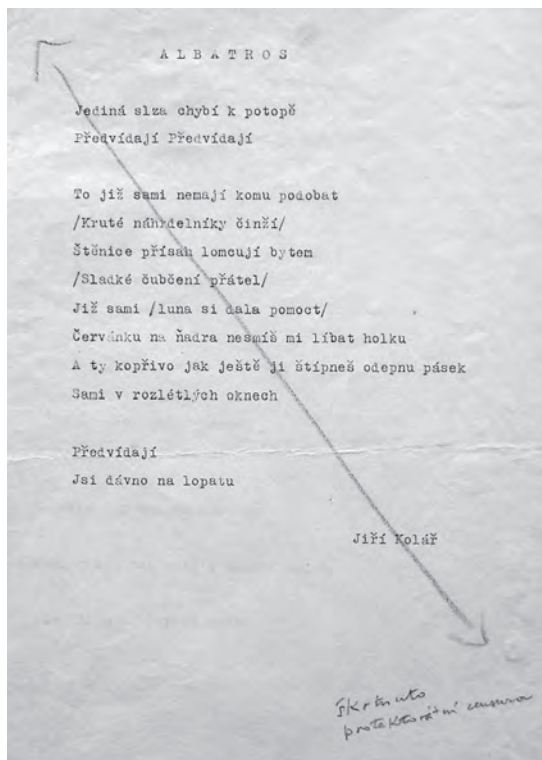
Jediná slza chybí k potopě
Předvídají Předvídají

To již sami nemají komu podobat
(Kruté náhrdelníky činží)
Štěnice přísah lomcují bytem
(Sladké čubčení přátel)
Již sami (luna si dala pomoci)
Červánku na ňadra nesmíš mi líbat holku
A ty kopřivo jak ještě ji štípneš odepnu pásek
Sami v rozlétlých oknech

Předvídají
Jsi dávno na lopatu³⁰

Není zřejmé, zda byla někdy součástí *Křestného listu*. Z dochované podoby usuzujeme, že spíše nikoliv. Báseň má poetikou blízko ke krátkým básním oddílu „Variace“ ze sbírky *Ódy a variace*, byť některými prostředky odkazuje ještě ke *Křestnému listu* („Červánku na ňadra nesmíš mi líbat holku / A ty kopřivo jak ještě ji štípneš odepnu pásek“). Domníváme se proto, že jde o báseň mladší, napsanou brzo po dokončení *Křestného listu*. K zmíněným poetickým inovacím patří i prvky, které s největší pravděpodobností přivolaly nechtěnou pozornost cenzury (explicitní erotika, vulgarismy) a se kterými se nesetkáme

30) LA PNP, Jindřich Chalupecký, korespondence přijatá, Jiří Kolář.

Albatros Strojepis Kolářovy básně *Albatros* s cenzurním škrtem (asi 1941).

Zdroj: LA PNP, Jindřich Chaloupecký, korespondence přijatá, Jiří Kolář.

(globální) porušení dobových norem, a to jak estetických (absence logicko-diskurzivního uspořádání, fragmentární kompozice spolu s imaginativností a z nich plynoucí nesrozumitelnost), tak morálních (zmíněná erotika, vulgarita). Jistou roli mohl hrát rovněž výchovný moment (autor byl čerstvým debutantem). Přitom jmenované složky patrně nepůsobily odděleně, ale navzájem se umocňovaly. Domníváme se, že hlavní roli zde sehrála zmíněná nesrozumitelnost Kolářovy rané poezie: výskyt problematických výrazů/motivů v nejednoznačném kontextu (nahrávající alegorickému čtení) vedl k absolutizaci zamítavého gesta. Tuto charakteristiku lze vztáhnout i na cenzurní intervenci v *Křestném listu*, neboť z Halasova dopisu vyplývá, že co do rozsahu škrtnů postupovala cenzura obdobně („Z cenzury přišel Váš rukopis na polovinu seškrtnutý“).

V případě ostatních básní ze složky „Netištěné verše...“ nevíme, zda důvod, proč zůstaly neotištěny, byl cenzurní nebo jiné povahy. Můžeme jen konstatovat, že záminek pro cenzurní zásah obsahují z našeho pohledu pomálu a spíše méně výrazných: například erotické motivy v básni *Sbohem v lijáku hvězd...* („Hle pro propast rozlétlá ňadra / S sukénkou vzhůru každému“), verš „Najde-li šperk pryč s hrdlem“ v téže básni, drastické motivy v básni *Jeseň* („Slabikář žhář krví maloval“) a motiv smrti v básni *Srdce! hlavní nádraží...* (zde navíc potenciálně spojen s motivem ztraceného zavazadla: ztracený kufřík – ukradená smrt).

ani v rukopisných básních, ani v knižním vydání (erotika je v *Křestném listu* silně přítomna, ale je jí vlastní fantaskní rozpustilost hybridního přírodně-lidského světa). Nedomníváme se, že by absence této vrstvy v *Křestném listu* byla dílem cenzury, jak by daný jev rovněž šlo vysvětlit. Dochovaná korespondence mezi Chaloupeckým a Kolářem dokládá, že Halasovi vadily některé básně vznikající sbírky *Ódy a variace* pro jejich „pornografičnost“. Zdá se proto nepravděpodobné, že by jím připravovaná sbírka obsahovala explicitní erotické motivy. Vedle těchto motivů mohl být jakožto potenciální jinotaj pro cenzuru problematický i (biblický) motiv potopy v incipitu básně.

Z hlediska cenzury je nápadné, že báseň byla škrtnuta celá, neboť v dobové praxi ještě převažoval zřetel k detailu a škrty se obvykle děly na úrovni slova či verše (oproti převažujícímu zakazování celků v následujícím období). V dané době můžeme doložit básně, v nichž byla škrtnuta většina veršů, ale báseň jako celek zůstala zachována (například v Zahradníčkově sbírce *Korouhve* [1940]). Důvodem k radikálnímu postupu v Kolářově případě patrně bylo

V případě cenzurního postihu *Křestného listu* můžeme vyjít pouze ze srovnání rukopisu a knižního vydání, mezi nimiž existuje jednoznačná genetická vazba. Problémy takového srovnání jsou nasnadě: rukopis je pouze parciální, obě verze jsou od sebe značně vzdálené a můžeme předpokládat existenci několika mezičlánků, o kterých nemáme žádné informace.

Básně rukopisu můžeme z hlediska knižního vydání rozčlenit na dvě skupiny: 1) básně rukopisu, které jsou součástí knižního vydání, 2) básně rukopisu, které nejsou součástí knižního vydání. U rukopisných básní první skupiny máme k dispozici knižní podobu, která prošla cenzurním řízením, a případné rozdíly mezi oběma verzemi můžeme tudíž hodnotit z hlediska možného vstupu cenzury. Změny, hodnoceny z hlediska rukopisu, tvoří především výpustky v rozsahu nejvýše tří veršů. Většina výpustek (v ukázce značíme < >) se zdá být motivována kompozičně (zvl. oslabování závěru básně), například vypuštění koncového trojverší-pointy v básni XV: „Hej! / Šneku! / Co bude s tím hromosvodem!“ Z tohoto rámce se vymyká elize dvou veršů v básni XII, která nemá zřejmou motivaci a narušuje kohezi textu (zájmeno „ti“ po vypuštění veršů k ničemu neodkazuje):

Nevím <nevím>

Co když včely již ví proč spávám s jejich královnou

<Jdi a popros ukazováčkem zemi>

<Řekni nebi o několik oblázků slz>

Nevím nevím

Snad ti je promění v kolovrátky

K cenzuře lze vztáhnout dvě elize v básni XVI: výpustku iniciálního dvojverší („Kůň opovrhne lokomotivou stejně jako ryba lodí / A orel by se nikdá nesnížil k tomu aby vzal do rukou bombu“) a posledního verše („Dělníci narovnali řeku“). Motiv bomby³¹ a potenciální odkaz k sovětské skutečnosti mohly být v těchto dvou případech důvodem k autorské/redakční elizi citovaných veršů nebo podnětem pro zákrok cenzury (obě elize mohly být ale stejně dobře motivovány esteticky/kompozičně).

Z hlediska cenzury se nejjednoznačněji jeví substituce „Vstaň Vltavo!“ → „Vstaň Mesiáško!“ v posledním verši básně IV.³² Nedokážeme určit, zda šlo o změnu provedenou a priori (preventivní), nebo a posteriori (byť s ohledem na popsany sklon cenzury k rozsáhlým škrtům bychom se přikláněli k první variantě), její motivace je však zřejmá: eliminace nacionálně/politicky silně konotovaného toponyma.³³

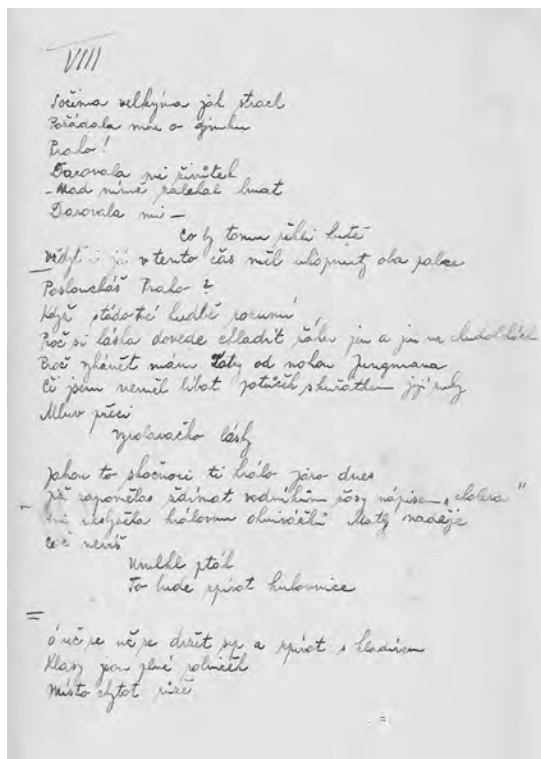
Uvedená substituce nás přivádí k básním druhé skupiny (jež nejsou součástí knižního vydání) a vyzdvihuje rys, který je společný většině z nich a který zcela postrádají básně knižního vydání: přítomnost nacionálně/politicky konotovaných motivů, které v dobové literatuře fungovaly jako symboly vlasti/země/národa.³⁴ Jsou to: Země (I),

31) Srov. motiv ekrazitu v Chalupeckého dopisnici 26. 5. 1941.

32) Motiv mesiášky byl převzat z pointy následující básně rukopisu (V): „Víš již Mesiáško?“.

33) Jde o motivy, které jednak byly charakteristické pro literaturu „národní opoziční jednoty“, jednak vyvolávaly cenzurní intervenci, například v Halasově cyklu *Časy*. Srov. František Halas: „Časy“, in týž: *Časy*, Dílo Františka Halase, sv. 2, ed. František X. Halas, Praha, Československý spisovatel 1981, s. 355–356.

34) Jedinou výjimkou je sonet *Sýc* obsahující toponymum „Říp“. Posvátná hora je ale v tomto případě užita jako comparatum pro řádra („Vzor v Řípu mají řádra Tvá“).

Autograf básně VIII Autograf Kolářovy básně z nepojmenovaného rukopisného cyklu (asi 1939).

Zdroj: Soukromá sbírka.

mateřština, Seina, Krakonoš (II), Vltava, Karel IV., Dalibor, Boubín, Praha (VI), Praha, Řeč (VII), Praha, Tatry, Jungmann, Matka naděje (VIII). Uvedené motivy se v básních vyskytují převážně izolovaně, pouze v ojedinelých případech vytvářejí souvislejší kontext, například v básni VIII:

S očima velkýma jak strach
Požádala mne o dýmku
Praho!
Darovala mi živůtek
- Nad nímž zalehal hmat
Darovala mi -
Co by tomu řekli hutě
Vždyť i já v tento čas měl ukopnutý oba palce

Posloucháš Praho?
Když stádo tvé hudeb rozumí
Proč si láska dovede chladit žáhu jen a jen
na chudobkách
Proč vyhánět mám Tatry od nohou
Jungmanna³⁵

K uvedeným nacionálně politickým motivům se v rukopisných básních připojují ještě motivy odkazující k protektorátní/válečné skutečnosti a motivy nepřijatelné ideologicky, v knižním vydání rovněž nepřítomné: „Tebe denně mohou popravit“ (V), „Umlkl pták / To bude zpívat kulovnice“, „Ó uč se uč se držet srp a zpívat s kladivem“ (VIII).

Absence těchto dvou motivických okruhů v básních knižního vydání nás vede k domněnce, že právě ony mohly být podnětem (nebo alespoň jedním z podnětů) pro zákrok cenzury v *Křestném listu*.

Závěrem

Pokud by naše hypotéza byla platná a uvedené básně (nebo alespoň část z nich) byly vyškrtnuty protektorátní cenzurou nebo autorem či redaktory anticipujícími kritéria cenzury, znamenalo by to hluboký zásah do podoby sbírky, na který by byla navázána řada dalších deformací od dobového přijetí sbírky až po literárněhistorickou reflexi Kolářova díla.

Přelom třicátých a čtyřicátých let, do kterého spadají počátky *Křestného listu*, znamená v Kolářově tvorbě důležitý předěl: Kolář opouští poetiku vycházející ze surrealismu a jiných moderních směrů a v jeho básnické tvorbě se dostává do popředí vztah k aktuální

35) Soukromá sbírka, nestránkováno.

historické/politické skutečnosti. Tento posun je Kolářem reflektován ve třetím oddílu rukopisné skladby *Nový don Quijote*, kde je nazírán jako východisko z předcházející estétské stylizace. Toto nové směřování je zřejmé v časopisecky otištěných básních z roku 1940 (v *Programu D 40*) a v popsaném rukopisném cyklu. Z dochovaných pramenů a dokumentů můžeme usuzovat, že chystaná sbírka měla rovněž obsahovat vrstvu časových básní, respektive básní propojujících dobově aktuální motivy s původní imaginací. Tato vrstva by dovolila Kolářovo dílo přiřadit k dobově dominantnímu (a prestižnímu) proudu národně politické poezie. Potlačení této vrstvy protektorátní cenzurou by podstatně zkreslilo autorovu pozici na dobové literární mapě a postavilo jeho prvotinu mimo zamýšlený kontext, a tudíž prakticky znemožnilo její pochopení. Současně by ji znevýhodnilo, pokud jde o její čtenářské i kritické přijetí: po nahrazení aktuálních básní se *Křestný list* mohl jevit jako opožděný a poněkud výstřední projev (surrealistické) avantgardy bez zjevného vztahu k dobové skutečnosti. V diachronní perspektivě pak vinou cenzurního zákroku došlo k zastření a zkreslení vývojových vztahů a souvislostí a důležité linie Kolářovy rané tvorby.